

Vihollisen kielellä Ukrainan puolesta

Maiju Lehto

Kieli kietoutuu keskeisellä tavalla Venäjän Ukrainassa toteuttamaan vuosisataiseen kolonialistiseen projektiin. Kielen avulla imperiumin rajamaa on pyritty sitomaan sen keskustaan ja päinvastoin – kielen kautta itsenäinen Ukraina on pyrkinyt vahvistamaan erillisyyttään Venäjästä. Eriytyminen on ollut vaikeaa, sillä suuri määrä – joidenkin arvioiden mukaan noin kolmasosa – Ukrainan väestöstä puhuu äidinkielenään venäjää. Venäjänkielisten suurta osuutta selittävät muun muassa Venäjältä käsin toteutetut mittavat väestönsiirrot sekä venäläisten harjoittama syrjivä kansallisuus- ja kielipolitiikka.

Nämä historialliset vääryydet sekä etninen kansallisuus ovat puolestaan olleet Ukrainan itsenäistymisen jälkeisen virallisen historia-, kieli- ja kulttuuripolitiikan perusta. Niinpä esimerkiksi ukrainan kielen asemaa on edistetty ylhäältä alaspäin tavoilla, jotka näyttävät vaikapa Suomessa tunnustettujen kielioikeuksien näkökulmasta ongelmallisina. Ukrainassa on monia kielivähemmistöjä, mutta ylivoimaisesti suurin vähemmistö ovat venäjänkieliset, ja juuri kysymys venäjän kielen asemasta sai aikaan suurta draamaa. Tämä draama oli suurilta osin käsikirjoitettua, sillä vastauksena ukrainalaisten pyrkimyksille irrottautua entisen emämaan vaikutuspiiristä Venäjä lanseerasi oranssin vallankumouksen jälkeen disinformaatiokampanjan, jonka mukaan venäjänkielisiä vainottiin Ukrainassa. Populistiset ja korruptoituneet ukrainalaispoliitikot osallistivat näytelmään, ja Ukrainan parlamentissa 24.5.2012 nähty kielilain innoittama joukkotappelu jää historiaan Viktor Janukovitšin presidenttikauden politiikan tragikoomisena dokumenttina.

Vuonna 2014 alkanut sota kuitenkin osoitti, ettei ukrainalainen identiteetti noudattanut kielirajoja. Suuri osa rintamalle lähteneistä vapaaehtoisista puhui venäjää äidinkielenään. Myös Krimin tataarit muodostivat taisteluyksiköitä Ukrainan puolelle sodan ensimmäisinä kuukausina ja sen jälkeenkin, vaikka monet vapaaehtoispataljoonissa taistelleet eivät saaneet Ukrainassa esimerkiksi terveydenhuoltoon oikeuttavaa veteraanistatusta. Ongelma oli se väestönosa, joka oli jäänyt Venäjän hallitsemaan informaatiotilaan erityisesti maan itä- ja eteläosissa, sillä ”pienten vihreiden miesten” eli Venäjän lähettämien tunnuksettomien sotajoukkojen jalkautuessa Krimin niemimaalle Venäjä oli käyttänyt kieltä aseena jo vuosia.

Euromaidan, Krimin laitton liittäminen Venäjään ja Donbasissa alkanut sota puolestaan vain vahvistivat ukrainan kielen asemaa. Ukrainalainen mediavaikuttaja, kirjailija Irena

Karpa julkaisi tällöin Facebookissa viraaliksi muuttuneen julkaisun, jossa hän kysyi, miksi ukrainalaiset puhuvat vihollisen kielellä. Eräät venäjäksi aiemmin kirjoittaneet kirjailijat, kuten Vladimir Rafejenko, päättivätkin tehdä saman, minkä monet ukrainalaikirjailijat olivat tehneet ennen heitä, ja vaihtoivat kirjallisen rakennusmateriaalinsa ukrainaankiielestä jatkuu.

”Kieli ei ole syyllinen”

Aleksandr Kabanov otti Karpan käyttämän, meemiksi muuttuneen käsitteen vuonna 2017 julkaisemansa venäjänkielisen runokokoelman ”Vihollisen kielellä” (*Na jazyke vraga*) nimeksi. Kun saman vuoden joulukuussa kyselin kiovalaisista kirjakaupoista ulkomaalaisittain ääntäen teosta vihollisen kielellä, sain vastaukseksi merkitseviä hymyjä. Minut ohjattiin venäjänkielisellet osastolle. Kabanovia ei suurten kirjakauppojen venäjänkielisen runouden hyllyiltä kuitenkaan löytynyt. Sain kokoelman vihdoinkin käsiini pienestä kirjakaupasta kaupungin pääkadun, Hreštšatikin varrelta.

Hersonissa vuonna 1968 syntynyt Aleksandr Kabanov on yksi tunnetuimmista venäjäksi kirjoittavista ukrainalaisista runoilijoista. Toisin kuin eräät kirjailijakollegansa, Kabanov ei vaihtanut kieltä sodan alkaessa eikä edes sen muuttuessa laajamittaiseksi hyökkäyssodaksi vuoden 2022 helmikuussa. Kielen kautta Kabanovin voi nähdä yhdistyvän tiiviimmin venäläisen kuin ukrainalaisen kirjallisuuden perinteeseen, mutta sanastoltaan ja teemoiltaan hänen runoutensa on samaan aikaan leimallisen ukrainalaista. Venäjän kielen seassa Kabanov käyttää ukrainankielisiä sanoja sekä englannista lainattuja vierassanoja, jotka yhdistävät mitalliset, loppusoinnilliset säkeet nykypäivään.

Perinteinen muoto ei olekaan rajoittanut Kabanovin monilähteisen, paikoin brutaaliksi kutsutun tyylin muodostumista tai estänyt runoilijan vertaamista esimerkiksi venäläisiin konseptualisteihin. Lavarunouttakin Ukrainassa edistänyt Kabanov on kertonut edustavansa fuusiorunoutta – suuntausta, jonka perustajaksi runoilija myös tunnustautuu. Kabanov viittaa fuusiolla paitsi eri tyylien sekoittamiseen, myös arkkitehtuurilta lainattuun merkitykseen – yhteensovittamattoman yhteensovittamiseen. Kabanovin mukaan häntä lukiessa herää konkreettinen kysymys, tarvitseeko muuta runoutta enää edes lukea. ”Olen alku ja loppu-tulema, alfa ja omega. Ja koska satun olemaan vieläpä suuntaukseni isä ja perustaja – siis patriarkka – olen myös sen suurin runoilija, elävä klassikko”, Kabanov veisteli venäläisen *Revizor*-verkkojulkaisun haastattelussa 26.1.2022.

Kabanovin omien sanojen mukaan kaikessa uudistavuudessaan hänen runoutensa ytimessä on klassinen venäläinen runous, mikä tekeekin tästä fuusionistista perinteen jatkajan. Runoilija vertaa ydintään suureen magneettiin, joka vetää puoleensa kaiken muun: ”Se ei ainoastaan vedä puoleensa kaikkea, vaan myös hakkaa ja murskaa sen pölyksi, minkä jälkeen se sekoittaa pikkutarkasti yhteen vain sen, minkä punnitsen Aleksandr Mihailovitš Kabanoville elintärkeäksi ja uudistavaksi.” Vuoden 2022 alussa antamassaan haastattelussa Kabanov kuvaa tuotantoaan myös valtavaksi hypermarketiksi, joka on täynnä monenlaista ilmaista tavaraa. Kriitikko saattaa hakea tästä hypermarketista vaikkapa makkarapaketin, sitten esitellä tätä makkaraa ja sanoa, että kaupassa myydään ennen kaikkea korkealaatuista lihatavaraa. Tämän esseen oheen runoilijan hypermarketista on käännetty kolme tuotetta. Yksi runoista on teoksesta *Vihollisen kielellä* ja kaksi on kirjoitettu helmikuun 2022 jälkeen.

Vuonna 2017 julkaistu kokoelma *Vihollisen kielellä* sisältää myös ennen sotaa kirjoitettuja runoja. Kabanovin runojen keskeisiin teemoihin kuuluvat historia ja kulttuuri sanan laajassa

merkityksessä sekä ennen kaikkea kieli. Kieli itsessään on runoudessa luonnollisesti suuressa roolissa; Ukrainan kontekstissa kieli on politisoitunut ja yhteiskunnallisesti polttava teema, ja sillä on rooli Kabanovin tekstin eri tasoilla. Erityisesti vuoden 2013 jälkeen kirjoitetuissa runoissa Kabanov käsittelee kielellisen identiteetin ristiriitaa tilanteessa, jossa oma äidinkieli on aseistettu omaa isänmaata vastaan. Oheen on valittu runo (”Näin unen: olen kuoleva...”)¹, josta vuonna 2017 ilmestyneen kokoelman nimi on poimittu.

Kabanov on kertonut haastattelussa, että hän pitää ukrainan ja venäjän kieliä samanarvoisina, sillä molemmat kielet ovat syntyneet ja kehittyneet Ukrainassa. Runoilija kieltäytyy syyttämästä kieltä siitä, mitä Ukrainassa tapahtuu. Tämä ajatus on ilmaistu teoksen alussa olevassa epigrafiassa: ”Kieli ei ole syyllinen. Syyllisiä ovat aina ihmiset.” Tämä näkemys on johdonmukainen myös runoilijan muun kulttuuritoiminnan kanssa. Kabanov on vuonna 2005 perustamansa Šo-kulttuurijulkaisun päätoimittaja. Sotaan asti julkaistu nykykulttuurin eri osa-alueita käsittelevä Šo julkaisee niin venäjän- kuin ukrainankielistä nykykirjallisuutta ja sitä pidetään yhtenä tärkeimmistä kulttuurialan julkaisuista Ukrainassa. Kabanov toimii myös niin ikään kaksikielisen Kyjivski lavry -kirjallisuusfestivaalin järjestäjänä.

Venäläinen yleisö

Osa Ukrainan kulttuurieliitistä kuitenkin vastustaa Kabanovin edustamaa inklusiivista lähestymistapaa sekä runoilijan suuntautumista Venäjälle. Tunnettu ukrainalaisprosaisti Andrei Kurkov pohtii omaa suhdettaan äidinkieleensä venäjään *The New Statesman* -lehdessä kesäkuussa 2022 julkaisemassaan esseessä. Kabanovin tavoin Kurkov ei näe kieltä vihollisena, mutta hän kyseenalaistaa venäjänkielisten kirjojen kustantamisen mielekkyyden Ukrainassa ennen kuin sota päättyy. Kurkov pohtii venäjän ehkä muuttuvan hänen omaksi sisäiseksi kielekseen, unien ja ajatusten kieleksi; kirjalliseksi työkieleksi, joka ei kuitenkaan vaadi virallista statusta. Hän myös tökkää tekstissään Kabanovia, joka julkaisi Venäjällä ja puhui venäläisen yleisön edessä virtuaalisesti vain viikkoja ennen laajamittaista hyökkäystä. Niin, miksi Kabanov julkaisi Neuvostoliitossa vuonna 1925 perustetussa *Novyi mir* -lehdessä tammikuussa 2022?

Mieleen nousevat sata vuotta sitten neuvostokirjallisuuden ytimeen tiensä raivanneet odessalaiset. Katariina Suuren rakennuttamana kaupunkina Odessa (ukrainaksi Odesa) liittyi tiiviisti venäläiseen kulttuuripiiriin. Ukrainankielinen kulttuurieliitti oli ylipäättään pienempi ja vain hyvin pieni osa kaupungin väestöstä puhui tuolloin ukrainaa. Monet odessalaiskirjailijoista olisivat juutalaisina kuitenkin voineet venäjän sijasta kirjoittaa jiddišin kielellä ja liittyä sen piirissä muodostumassa olleeseen kirjallisuuden perinteeseen. Sen sijaan Isaak Babel ja häntä ihannoinut nuorempi sukupolvi halusivat ammentaa nimenomaan venäläisen kirjallisuuden kattilasta ja kirjoittaa itsensä ja Odessan sen kaanoniin. Samalla he tulivat kirjoittaneeksi kaupungin yhä tiiviimmin osaksi Venäjän imperiumia nuoren odessalaisen kirjailijapolven yleisesti jumaloiman Puškinin tavoin. Historialliset analogiat ontuvat, mutta ehkäpä Kabanovin kohdalla on kyse samasta pyrkimyksestä periferiasta keskustaan – suuren yleisön eteen.

Kabanov on itse tunnistanut tämän pyrkimyksen keskustaan ja sen instituutioihin. Alle kuukausi ennen Venäjän laajamittaista hyökkäystä Kabanov kertoi *Revizorille*, että juuri mikään ei ole muuttunut Ukrainassa venäjäksi kirjoittavalle runoilijalle. Julkaisumahdollisuudet rajoittuivat jo Neuvostoliitossa pariin kolmeen kirjallisuuslehteen tai muuhun julkaisuun, jossa oli kirjallisuusosio. Niinpä Moskova veti venäjäksi kirjoittavia kirjailijoita kuin Tšehovin

kolmea sisarta. Ukrainalainen neuvostokirjallisuus puolestaan keskittyi Kabanovin mukaan lähinnä ukrainankielisten kirjailijoiden tuotoksiin. Nyt näiden neuvostopainosten tilalle ovat tulleet kielikiintiöt, eikä nykyisten virallisten tahojen edistämä kirjallisuus pohjimmiltaan eroa aiemmasta. Kabanov ei niinkään kritisoi julkaisemista ukrainan kielellä kuin homeisina pitämiään kirjallisuusinstituutioita. Hän myös toteaa, että tämän virallisen kulttuurin ohella on joukko erinomaisia ukrainalaisia nykyrunoilijoita, prosaisteja, muusikoita ja dramaturgeja, jotka lämmittävät sielua ja antavat toivoa. Nimiä Kabanov ei halua haastattelussa mainita, sillä hän ei halua aiheuttaa taiteilijoille harmia. ”Elämme alhaisia aikoja”, Kabanov toteaa ja lisää, että kaikki ei kuitenkaan ole niin huonosti, vaan Ukrainassa on myös paljon loistavaa. Tämän loiston hän yhdistää yksinomaan uuteen, monikulttuuriseen Ukrainaan. ”Ennemmin tai sitäkin ennen tämä kivetymä ryömii helvettiin, ja me näemme sielun pelastavan jalokivitaivaan.”

Näkökulmia kulttuuriin ja sen peruuttamiseen

Avoimen sodankäynnin myötä yhä useammat ukrainalaiset ovat luopuneet venäjän kielestä – ja kaikesta venäläisestä. Joulukuussa 2022 Ukrainan kulttuuri- ja informaatiopolitiikan ministeri Oleksandr Tkatschenko kehotti *The Guardian* -lehdessä julkaistussa kirjoituksessa myös muita maita pidättäytymään venäläisen kulttuurin hedelmistä. Ensisijaisesti Tkatschenko viittaa Putinille tukensa osoittaneisiin taiteilijoihin eikä pyydä ”peruuttamaan Tšaikovskia”, vaan vain olemaan esittämättä hänen teoksiaan, kunnes sota on ohi.

Alle kuukautta aiemmin Tkatschenko oli käynyt aiheesta keskustelun kirjailija-muusikko Serhi Žadanin kanssa osana ministerin järjestämien kulttuurikeskustelujen sarjaa. Youtubes- sa julkaistusta dialogista välittyy vahva kokemus siitä, että eurooppalaiset eivät ymmärrä, mikä merkitys venäläisellä kulttuurilla ja sen tuotteilla ukrainalaisille on, ja että lännessä aihetta katsotaan hyvin erilaisesta näkökulmasta. Ukrainan ulkopuolella puolestaan käydään monenkarvaista keskustelua venäläisen kulttuurin ”peruuttamisesta”. Mitä sillä tarkoitetaan, vaihtelee, mutta karkeasti pohjalla on ajatus, että kaikki venäläinen kulttuuri toisintaa ja vahvistaa imperialistista maailmankuvaa.

On täysin perusteltua esimerkiksi kieltäytyä tukemasta Venäjän virallisia kulttuuri-instituutioita, mutta kulttuurin käsite on laaja. Onko perusteltua kieltäytyä myös Putinille vastakkaisen taiteen tuotoksista? Pennsylvanian yliopiston venäjän kielen professori ja venäläisen nykyrunouden kääntäjä Kevin M. F. Platt on kommentoinut, että halu kieltää venäläisten taiteilijoiden tai heidän tuotostensa esityksiä lännessä pohjaa vanhentuneelle nationalistiselle käsitykselle kulttuurista monoliittisena kokonaisuutena – todellisuudessa venäjänkielinen kulttuuripiiri koostuu monista, hyvin erilaisista kulttuureista. Kaiken venäläisen peruuttaminen myös pelaa ironisesti Putinin pussiin luovuttaen kaiken venäläisen kulttuurin omistajuuden Venäjän valtion aggressiiviselle hallinnolle. Samaan pussiin sujahtaa todiste ”läntisten kumppanien” patologisesta russofobiasta ja fasismista. Plattin mukaan tuloksena on Venäjän sanelema todellisuus.

Ongelmalliseksi venäjän kielen tai kulttuurin puolesta puhumisen tekee kuitenkin tapa, jolla Venäjän federaatio on diskursiivisesti ominut kielen ohella lähes kaiken – myös painostuksen ja vainon alla syntyneen – venäläisen taiteen ja aseistanut sen. Syyskuussa 2022 Putin allekirjoitti asetuksen Venäjän ulkomailla harjoittamasta humanitäarisestä politiikasta. Linjauksen mukaan Venäjä edistää intressejään ulkomailla kulttuurin kautta. Ukrainalaisen kirjallisuudentutkijan Myroslav Škandrin tutkimuksen valossa tässä ei kuitenkaan ole mitään uutta.

Venäläistä kulttuuri-imperialismia Ukrainassa tutkinut Škandri tarkastelee venäläistä kirjallisuutta postkolonialistisen linssin läpi. Muun muassa Puškinia, Gogolia ja Bulgakovia analysoinut Škandri kirjoittaa, että merkittävä rooli venäläisen imperialistisen maailmankuvan rakentamisessa oli venäläisellä älymystöllä, joka on perinteisesti syleillyt kansakunnan ja imperiumin liittoa. Nykypäivän valossa pätevältä vaikuttaa Škandrin kahdenkymmenen vuoden takainen toteamus, että ukrainalainen identiteetti edustaa eksistentiaalista uhkaa venäläiselle imperialistiselle identiteetille – ja että kaikki yritykset haastaa Venäjän omakuva imperiumina on torjuttu ehdoitta.

Postkolonialistinen kritiikki ei kuitenkaan edellytä kulttuurituotosten hautaamista. Brittiläistä kulttuuri-imperialismia tutkinut Edward Said toteaa teoksessaan *Culture and Imperialism*, että kritiikin tehtävänä ei ole tuomita kirjallisuutta, joka on loppujen lopuksi oman aikansa peili, vaan tuottaa syvempi ymmärrys teksteistä. Parikymmentä vuotta sitten Škandrin mukaan Venäjä-tutkimuksen piirissä ei ollut vielä tunnistettu Venäjän kolonialistista suhdetta Ukrainaan. Nyt kansainvälinen alueeseen erikoistunut tutkijayhteisö käy vilkasta keskustelua siitä, kuinka se on itse ollut mukana muodostamassa Venäjä-keskeistä käsitystä alueesta. Volodymyr Iščenkon joulukuussa 2022 julkaisema essee ”Ukrainian voices?” on mielenkiintoinen kommentti keskusteluun laajemmin. Iščenkon mukaan käynnissä oleva dekolonisaatio, johon Euroopan tulisi myös omalta osaltaan ryhtyä, on Ukrainassa toistaiseksi redusoitunut vain kaiken venäläisen hävittämiseen.

Ukrainan virallisen kulttuurin monoliittisuus

Kategorisuus ja selkeys ovat tarpeellisia sodan ajan yhteiskunnassa. Ukrainalaisen elokuvaohjaajan Sergei Loznitsan tapaus kuitenkin havainnollistaa, kuinka ahtaat raamit kulttuurille Ukrainassa paikoin asetetaan ja kuinka tämä ahtaus on jotain sodan ajan tuotetta sitkeämpää. Ukrainan merkittävimpiin ohjaajiin kuuluva Loznitsa puhui viime vuoden helmikuussa kovaäänisesti sotaa vastaan ja päätyi samalla eroamaan Euroopan elokuva-akatemiasta. Valloksenäläissyntyisen ohjaajan mukaan Euroopan elokuva-akatemia Venäjän hyökkäyksen jälkeen julkaisema vetoomus oli Venäjän aggression edessä hampaaton ja sanavalinnoissaan liian neutraali. Kuitenkin maaliskuussa 2022 Ukrainan elokuva-akatemia erotti Loznitsan kyseenalaistaen hänen isänmaallisuutensa.

Erottamista perusteltiin sillä, että Loznitsa oli ottanut osaa ranskalaiselle elokuvafestivaalille Entre Lviv et l’Oural yhdessä venäläiskollegoidensa kanssa. Loznitsan erottamista perustelleessa julkaisussa festivaalin nimi oli käännetty harhaanjohtavasti muotoon, joka merkitsee ”Lvivistä Uralille”², ja Loznitsa katsoo, että keskeinen syy hänen erottamiselleen oli se, että hän vastusti julkisesti venäläisten kollegoidensa boikottia. Lieventäväksi seikaksi ei katsottu sitä, että nämä venäläiskollegat edustavat yhtä lailla Putinille vastakkaista näkökantaa. Loznitsa muistuttaa, että suuri osa merkittävästä venäläisestä taiteesta on syntynyt vastarinnasta despoottista valtaa kohtaan. Kulttuurin, samoin kuin kielenkin kieltäminen on hänen mukaansa sitä paitsi mahdotonta.

Perusteluissaan erottamiselle Ukrainan elokuva-akatemia viittasi myös Loznitsan itseidentifikaatioon kosmopoliittina. Loznitsa kommentoi tätä toteamalla, että termiä käytettiin kielteisessä merkityksessä stalinistisessa propagandassa ja että kosmopoliittisuuden tuomitseminen heijastaa vihaa toisinajattelua ja mitä tahansa yksilöllisen valinnan vapautta kohtaan. Tämän ajattelun ytimessä on sama pyrkimys kuin Saidin kuvailemassa imperialistisessa kulttuurissa:

sanella narratiiveja tai estää muiden narratiivien syntyminen ja muotoutuminen. Erityisen mustasukkainen tällainen diskurssi on historiasta.

Monoliittisen, kansallisuuteen nojautuvan ukrainalaisen kulttuuridiskurssin sukulaisuus neuvostokulttuurille heijastuikin myös tavassa, jolla Ukrainan elokuva-akatemia reagoi Loznitsan toista maailmasotaa käsittelevään *Babi Jar: Context* -elokuvaan. Vuonna 2021 ilmestynyt dokumentti käsittelee Ukrainan historian kipukohtaa, toista maailmansotaa, jonka käsitteleminen ja tulkinta tuottavat Ukrainassa vaikeuksia. Loznitsan elokuvat eivät tarjoa yksiselkoista narratiivia, vaan ne ovat pikemmin tutkielmia, eikä tämä lähestymistapa arkaan aiheeseen miellyttänyt Ukrainan elokuva-akatemiaa. Loznitsa sanoo *The Guardianille* antamassaan haastattelussa, että akatemian jäsenet olivat tulleet siihen lopputulemaan, että he tuntevat historian paremmin kuin kukaan muu ja että heidän tulkintansa historiasta on oikea. Loznitsan mukaan kyse on asenteesta, jota sota on vain korostanut. Sen takana on paljon syvemmälle meneviä ongelmia, jotka ovat nostaneet päätään jo pitkän aikaa sitten.

Ukrainassa äänen saavat kuitenkin myös toisenlaiset diskurssit. Kabanoviakin ukrainaksi kääntänyt Serhi Žadan totesi *Helsingin Sanomien* hiljattaisessa haastattelussa, ettei venäläistä, sen paremmin kuin mitään muutakaan kulttuuria tulisi hylätä. Mikään venäläisen kulttuurin puolustaja Žadan ei ole, mutta onpa hän puhunut Loznitsan tavoin julkisesta tilasta poistettujen kulttuuriartefaktien säilyttämisen puolesta niiden tuhoamisen sijaan. Monet ukrainalaiset kulttuurivaikuttajat ovat myös halunneet tietoisesti kääntää huomion kielestä konkreettisiin asioihin, joista puhuminen yhdistää ja jotka kannustavat rakentavaan toimintaan. Esimerkiksi Ukrainan kirjastoihin, joiden uudesta roolista Žadan puhui innostuneesti Ukrainan kulttuuri- ja informaatiopolitiikan ministerille marraskuussa 2022 videoidussa kulttuurikeskustelussa kunnes ministeri käänsi keskustelun venäläisen kulttuurin rooliin Ukrainassa.

Runoja sodasta

Kabanovin mukaan keskustelu venäläisen kulttuurin peruuttamisesta on vanhanaikaista, toivotonta ja toistaiseksi sille ei ole ratkaisua. Vuoden 2022 toukokuussa *Novaja gazette* antamassaan haastattelussa Kabanov kertoo murehtivansa Ukrainan puolella olevien venäläisten ystäviensä ja taiteilijoiden kohtaloa. Hän toteaa, ettei kulttuuri voi kantaa vastuuta kaikista hirveyksistä, mitä sen piirissä olevat ihmiset tekevät. Hän rinnastaa tilanteen natsi-Saksaa edeltäneeseen aikaan saksalaisessa kulttuurissa ja kysyy, miten Yhdysvaltain humanistisen kirjallisuuden eetos ei onnistunut estämään Vietnamin sodan raakuuksia. Kabanov huomauttaa, että venäläinen kulttuuri tulee joka tapauksessa kärsimään sodasta monella tasolla: se tullaan yhdistämään barbaarisuuteen, tappamiseen ja tuhoon, ja saman jyrän alle jäävät niin Ukrainaa tukevat venäläiset taiteilijat kuin virallisen kulttuurin edustajat.

Helmikuun jälkeen Kabanov ei ole julkaissut Venäjällä. Hänen viimeisin kokoelmansa *Ishodnik* julkaistiin Israelissa kesällä 2022 ja myöhemmin vuoden lopussa Ukrainassa, venäjän kielellä. Kokoelman nimi on monimerkityksellinen, mutta sen voisi kääntää ”Lähde”. Alkuperää tarkoittava sana merkitsee myös lähdekoodia. Kokoelman venäjänkielinen nimi viittaa lisäksi Toiseen Mooseksen kirjaan, joka sisältää kuvauksen orjakansan vapautumisesta. Orjuus ja uskonnolliset motiivit ovatkin Kabanovin tuotannossa toistuvia elementtejä.

Kazakstanilaisen, venäjäksi kirjoittavan runoilijan Bahyt Kenžejevin mukaan Kabanovin tuoreelle kokoelmalle tulisi asettaa ikäraja. Kabanovin Yhdysvalloissa asuvan kirjailijakollegan mukaan sodan odotuksesta ja sodasta kertovan voimakkaan ja kammottavan teoksen voisi kuvittaa Bruegelin *Dulle Griet* -maalauksen yksityiskohdilla. Vihan ja kostonhalun

takana Kenžejev kuitenkin näkee Kabanovin luoman maailmankaikkeuden, jossa logiikka ei juurikaan päde, kun runoilija leikkii sanoilla ja tekee lukemattomia viittauksia historiaan ja ympäröivään todellisuuteen. Sanoilta on riistetty niiden arkimerkitys, ne yhtyvät äänteellisesti samankaltaisiin mutta kaukaisiin sanoihin, ja ne syövät itsensä; metaforat puolestaan ovat oikukkaita ja ristiriitaisia. Tämä maailma on kyllästetty kaikennielevällä ironialla, mikä ei kuitenkaan Kenžejevin mukaan himmennä runojen lyyristä hehkua.

Kabanovin tuoreinta tuotantoa voi lukea myös Facebookissa, jossa runoilija pitää julkista profiilia. Siellä on julkaistu myös kaksi oheista runoa vuodelta 2022. Ensimmäisessä (”Etu-sormella rillejä nostin, näen...”)³ Kabanov palaa kulttuurikeskusteluun, jota hän kommentoi groteskilla ironialla sodan ajan tarpeiden näkökulmasta. Jeseninin kootuista riittää vessapaperiksi ja Puškin palaa hyvin. Hyllyille jäävät vain ukrainalaisen kirjallisuuden edustajat – Ihor Rymaruk ja Jevhen Plužnyk, joka piileskelee Raamatun takana. Yhtäältä runon lyyrinen ja mahdollisesti krapulainen minä on kateellinen ahneelle kamiinalleen – jonka venäjänkielinen nimi (*buržuika*) tulee porvaria tarkoittavasta sanasta – toisaalta hän rakastaa sen latinankielistä horinaa. Kamiinaa kuvatessaan runoilija mukaillee neuvostolyyrikko Aleksei Surkovin runoa ”Korsussa” (”V zemljanke”, 1942), josta tuli suosittu laulu toisen maailmansodan aikaan. Kabanovin runon seassa on myös ukrainankielisiä sanoja: Bradburyn käännöksen yhteydessä venäjän kieli on merkitty ukrainankielisellä sanalla, ja liemessään uivat suolakurkut toivottavat ukrainaksi hyvää huomenta paikallisen elintavamerkin tavoin.

Toisen tekstin lähtökohtana on ”kuudes aistittomuus”, ikuisuudesta muistuttava tunnottomuus (”Aistittomuus, ilman kuudettakin...”)⁴. Runon lopussa lyyrinen minä saapuu maiseman läpi ”kanervaniitylle, / taistelulentalle” – nämä kaksi säettä Kabanov on lainannut Robert Louis Stevensonin runon ”Heather Ale” käännöksestä ”Vereskovy med” (”Kanervasima”). Stevensonin runon venäjännöksen takana puolestaan on Samuil Maršak, ansiokas juutalainen kirjailija, kääntäjä ja neljän Stalin-palkinnon voittaja. Suomentajat korvasivat sitaatin lainauksilla kotimaisesta kirjallisuudesta.

Runojen lisäksi Kabanov tarjoilee Facebookissa välähdyksiä runoilijan elämästä. Kabanovin 22 000 seuraajaa ovat voineet lukea tiiviitä raportteja runoilijan arjesta sodan keskellä sekä Hersonissa asuneen perheen – ennen kaikkea runoilijan äidin – vaiheista sodan jaloissa. Samat aiheet toistuvat runoissa: ”Siellä ei ole lämpöä, ei valoa, / eikä äitiä voi auttaa, / siellä musta raketti / valkaisee taivaan.” Sittemmin Kabanovin seuraajat ovat voineet iloita Hersonin vapautuksesta, äidin evakuoinnista, äidin ja pojan jälleennäkemisestä sekä aika ajoin sähköstä runoilijan asunnossa. Yksityiselämän välähdykset tekevät sodan ehkä todemmaksi ruudulla. Ainakin Venäjän ulkopuolella asuva venäläisen runouden lukijakunta saa kunnian olla runoilija Aleksandr Mihailovitš Kabanovin kohtalon todistajana. Julkaisujensa lopussa Kabanov kiittää Ukrainan asevoimia ja uskoo hyvän voittoon.

Viitteet

1 ”Snilos mne, tšto ja umru...”

2 Oikea käännös olisi ”Lvivin ja Uralin välissä.”

3”Ukazatelnyj paltsem popraviv otški...”

4”Beztšuvstvije šestoje...”

Lähteet

- Ishchenko, Volodymyr (2022), Ukrainian Voices? – *New Left Review* 138 Nov/Dec 2022. <https://new-leftreview.org/issues/ii138/articles/volodymyr-ishchenko-ukrainian-voices> (Tarkistettu 22.1.2023).
- Kabanov, Aleksandr (päiväämätön), <https://www.facebook.com/kabanovsho> (Aleksandr Kabanovin Facebook-sivu, tarkistettu 1.2.2023).
- Kabanov, Aleksandr (2022), *Ishodnik*. Izrael: Izdatelstvo "Kniga-sefer".
- Kabanov, Aleksandr (2017), *Na jazyke vraga*. Harkov: Folio.
- Ministerstvo kultury ta informatsijnoi polityky (2022), ŽADAN – pro vidminu rosijskoji kultury, putina-Puškina ta maibutnje Ukrajinu. <https://www.youtube.com/watch?v=6OUjdaj7HV8> (Tarkistettu 22.1.2023).
- Radio Dolin (2022), "Rossijskaja Federatsija – prejemnitsa bespravija" Intervju Sergeja Loznitsy. <https://www.youtube.com/watch?v=Y3oRHEMLcs> (Elokuvaohjaaja Sergei Loznitsan haastattelu, tekstitys englanniksi, tarkistettu 22.1.2023).
- Said, Edward (1994), *Culture and Imperialism*. New York: Vintage.
- Shkandrij, Myroslav (2001), *Russia and Ukraine: Literature and the Discourse of Empire from Napoleonic to Postcolonial Times*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Šoizdat (päiväämätön): <https://shoizdat.com> (Šo-kulttuurijulkaisun kotisivut. Tarkistettu 31.1.2023).

Näin unen: olen kuoleva.
Kuollessani jäin uneen:
jonkun sydän on turta ja
joku valittaa tuuleen.

Joku rantatöyräät sotki
köysivyyhdeksi mätäneväksi.
Opettele vihollisen kieli –
opi vaikenemaan venäjäksi.

Räjähdyksen pölyiset pielekset,
nousee armotta päivä, ei auta:
vihollisen kielen opettelet,
kun olet oppinut, kaiva hauta.

Minä opettelin, en estellyt,
olen itsekin tästä juntasta,
tuossa tšetšeeni hioo veistään nyt,
tuossa burjaatti riisuu pieksunsa.

Ilovaiskissa motin keskellä,
muistissa näkymä raunioista:
hän eli vihollisen kielellä,
kuoli Ukrainan puolesta.
(2017)

Etusormella rillejä nostin, näen
kolmilitraisen purkin – oi katso –
liemessään ympyrää uivien kurkkujen
Euro-Eastistä nousee aurinko.
Talviaamu, haemme hanalta veden
palaten lumiaavikon halki,
raminaa kapean kaminan kultaisen,
kanssa sen pamisen latinaksi.
Rakastan tätä kyltymätöntä hellaa,
painoarikkiakaan en jakaisi,
vesi kiehui – kippis – bradburyn saa polttaa,
se kun käännetty on venäjäksi.
Tulta ruokimme kohmettunein jäsenin,
jesenin ulkokuusiin unohtui,
mutta hyllylle jäi ryमारuk kai yksin,
raamatun alle plužnyk piiloutui.
Näkymättömän kirjaveren pesemät
ranteisiin asti, käy joka upgrade,
rakkaudesta elämme keväät ja kesät,
jos vain säästäisi meidät fahrenheit.
Ulos päässeen savun ja tuhkan taas ilmaan
harmajaan sekoituttua tuskin,
kun sodan ja rauhan lailla korvennetaan,
palavat loppuun tolstoi ja puškin.
(2022)

Aistittomuus, ilman kuudettakin,
jotain ihan yksinkertaista
tavalla marmorin ja graniitin
se meille kertoo ikuisesta.
Otan esimerkiksi sfumaton
alkemiassa atriumin,
joka pätee myös laskuun auringon
ja vanhoihin mestareihinkin.
Missä maahan on lumi langennut
ja päällä niin tämä makaa sen
kuin sakka olisi laskeutunut
minun päivieni ja öiden.
Missä kuljin läpi aukion
kotiin karkeasti kiroillen
läpi helvetillisen infernon
pommitetun lävitse talven.
Hersonilaisen koulun pihalla
metalliromua keräillen –
ja kumahtaa kanervakankaalla,
saapuu yö kentille taistojen.
(2022)

Runojen käännökset: **Maiju Lehto** & kansallisrunoilija **Konsta Lapinoja**